

Sandra Begonja

povijest umjetnosti / povijest

Škotsko i englesko slobodno zidarstvo u XVIII. st.

Slobodno zidarstvo tema je koja danas sve više zaokuplja pažnju moderne historiografije upravo zbog dvije činjenice: zbog njegove sveprisutnosti u modernom društvu kao i zbog činjenice da je ono zbog svog tajnovitog karaktera i djelovanja u našem društvu i dalje predmet različitih kontroverzi u javnosti. Dosadašnjim istraživanjima u historiografiji se pokušalo odgovoriti na mnoštvo pitanja o slobodnom zidarstvu - tko su, zašto postoje i od kada su prisutni među nama te što je njihov cilj djelovanja. Ovaj rad pokušava dati kratki uvid u same početke javnog pojavljivanja slobodnog zidarstva kao povijesnog realiteta u ljudskom društvu. Bitno je odrediti kad, kako i gdje te u kojem trenutku ono izlazi izvan okvira svoje mitske povijesti te prolazi kroz proces kojim postaje organizacija i sustav kakav poznajemo danas. Istraživanje je provedeno kao komparativna analiza izvora različitih autora koji su se sustavno bavili proučavanjem podrijetla slobodnog zidarstva kao filozofskog i religijskog sustava. Uočava se da put pojave prvih dokumenata o zidarstvu vodi od srednjovjekovne Škotske i Engleske. U prvom dijelu rada paralelno se istražuju prve naznake javnog pojavljivanja slobodnog zidarstva u ovisnosti s političkim, društvenim i vjerskim prilikama u Engleskoj i Škotskoj do XVIII. stoljeća. Drugi dio rada bavi se njegovim detaljnijim odnosima unutar politike i društva XVIII. st. u kojem dobiva i svoj konačni oblik kao organizirani sustav loža u kojoj djeluju istaknuti pojedinci koji utječu i na konačno definiranje njegova simboličnog i spekulativnog aspekta.

Ključne riječi: slobodno zidarstvo, Engleska, Škotska, XVIII. stoljeće

1. UVOD

Najčešća definicija koja se pojavljuje u tekstovima povjesničara slobodnog zidarstva glasi: "Slobodno zidarstvo je znanost o moralu, obavijena alegorijom i ilustrirana simbolima".¹ U istraživanjima se uočava složenost strukture slobodnog zidarstva kao historiografskog problema prvenstveno zbog postojanja različitih područja koja se odnose na njegovo strukturiranje. "Masonerija je bitno filozofski i religijski sistem izražen u dramatskom ceremonijalu. Ona je sistem koji nastoji da odgovori na tri velika pitanja- Što sam? Odakle dolazim? Kuda idem?"².

Najčešće se postavljaju tri pitanja:

- 1) Tko su slobodni zidari? (pitanje podrijetla slobodnog zidarstva);
- 2.) Svrha postojanja (cilj);
- 3.) Struktura slobodnog zidarstva (uključuje pitanje tajnosti).

Sami masonski povjesničari ukazuju na nemogućnost pronalaska pouzdanog odgovora koji bi ih zadovoljio.³ To je sustav koji je razvijao stoljećima svoju filozofiju i simbolizam, ali se ne smije pri tome zaboraviti da se on razvijao unutar određenih političkih i društvenih okolnosti. Bitno je naglasiti da se danas u literaturi

1 Waite, 1996, 810.

2 Wilmshurst, 1938, 26

3 „Potpuno im nedostaje ulaženje u njegovo životno značenje i bitnost. To je greška koja je u nekim slučajevima namjerna, ali je još češće posljedica nedostatka znanja i shvaćanja, jer istinska unutrašnja historija Masonerije nije nikad objavljena ni samom Savezu.“ Ibid., 11.

općenito smatra da je slobodno zidarstvo staro koliko i njegova prva javno izdana povijest (XVII. st.) i da sve prije toga pripada mitskoj povijesti⁴ (nema dovoljno pisanih dokumenata koji bi potkrijepili neke teorije o korijenima slobodnog zidarstva).

Ovdje se nećemo baviti teorijama o podrijetlu slobodnog zidarstva niti o razlozima njihove tajnosti. U prvom dijelu seminarskog rada pokušat ćemo odrediti točno vrijeme i okolnosti u kojem se javlja slobodno zidarstvo, istražiti početke njihova djelovanja u javnosti. Razlog zašto ćemo se baviti razvojem slobodnog zidarstva u Škotskoj i Engleskoj leži u činjenici da se ono tu prvi put *službeno* i pojavljuje.

Promatrati ćemo njegove početne korake do XVIII. st. unutar međusobnih političkih i vjerskih odnosa koji su obilježili škotsko i englesko društvo, da bi uspješno objasnili kao njihovu posljedicu pojave i procese u XVIII. st. u kojem slobodno zidarstvo doživljava svoju zrelost. U drugom, najvažnijem dijelu rada osvrnut ćemo se na djelatnost slobodnog zidarstva u XVIII. st., njegovu organizaciju, društveno i simboličko značenje. Postaviti ćemo sljedeća pitanja: 1) Pitanje škotskog ili engleskog prvenstva u organizaciji slobodnog zidarstva kroz sustave loža⁵ (u kontekstu međusobnih razlika i sukoba), 2) Škotsko i englesko slobodno zidarstvo-sličnosti i razlike u organizaciji i obredu, 3) Slobodno zidarstvo između racionalizma i simbolizma (tadašnji politički i društveni interesi u ložama nasuprot tradiciji i odanosti prvotnoj svrsi njihovih učenja). Glavni problem jest odrediti u kolikoj su mjeri politički, društveni i vjerski sukobi XVIII. st. utjecali na formiranje Bratstva i u kolikoj je mjeri ono bilo prisiljeno odstupati od svojih moralnih i etičkih ideala.

2. POVIJESNI RAZVOJ SLOBODNOG ZIDARSTVA U ŠKOTSKOJ I ENGLESKOJ DO XVIII. ST.

2.1. Korijeni

Teško je govoriti o pravom podrijetlu slobodnog zidarstva, ali sudeći po razvijenoj simbolici obreda i rituala ono seže u razdoblje daleko prije *službene povijesti* XVIII. st. Samo zidarstvo pokušavalo je zadnja četiri stoljeća utemeljiti svoju genealogiju, istražiti povijest zanata još od drevnih vremena do danas.⁶ Tako neki povjesničari Zanata pišu o vezama zidarstva sa starim antičkim misterijama, židovskim, egipatskim ali i kršćanskim legendama i obredima, uspoređujući ih sa simboličkim jezikom vlastitih rituala. To je rezultiralo mnogim apsurdnim teorijama, ali neka istraživanja otvorila su vrata i novim spoznajama. Ukratko, spomenut ćemo samo nekoliko osnovnih teorija o podrijetlu koje su i same postale predmetom rasprava mnogih istraživača: **1) Teorija o masonstvu kao nastavku očuvanja velike Tajne koju su njegovale drevne zidarske gilde;** 2) Teorija o usvajanju terminologije arhitektonskih znanosti i njenoj prenamjeni od strane filozofa moralista (konačna verzija prisutna je u ritualima zanata XVIII. st.); **3) Teorija o postanku zidarstva iz srednjovjekovnih gilda zidara koji su sačuvali Tajnu drevnih gilda;** 4) Teorija o postanku iz viteškog reda templara koji su se pritaljili nakon ukidanja reda 1312 god.; 5) Teorija o utjecaju Rozenkrojčera⁷ na formiranje zidarstva.⁸ Ovdje nećemo raspravljati o njihovoj problematici već ćemo neke od njih samo spominjati u kontekstu škotskih i engleskih legendi koje će postati temom raspravi loža oko prvenstva zbog starosti.

4 Knight i Lomas, 24.

5 „Ljudski organizam je istinska loža... i naše ložinske zgrade građene su i opremljene tako da slikovito predstavljaju ljudski organizam.“ Wilmshurst 1938, 36.

“Masonska loža je skup braće i drugova koji su se našli da naširoko raspravljaju o misterijama saveza.“ Ibid., 41. „Masonerija se danas sastoji od skoro 100 000 posebnih ćelija koje se zovu ložama, od kojih svaka ima svoga Majstora i grupe časnika koji vode ceremonije inicijacije i napredovanja.“ Knight i Lomas R, 1997, 426.

6 Baigent i Leigh, 2005, 146.

7 Tajno bratstvo koje je osnovao mitski Christian Rosenkreuz. Ibid., 170. Svoju doktrinu razradili su u knjizi „Univerzalna i opća reformacija cijelog širokog svijeta“ oko 1610. g., a smatra se da je mitsku priču o Rosenkreutzovom grobu izmislio luteranski teolog Johann Valentin Andrae koji je napadao Rimsku crkvu (usp. Ridley, 2001, 25-26).

8 Usp. Waite, 1996, 284.

2.1.1 Škotske i engleske legende o osnutku slobodnog zidarstva

Povjesničar A. G. Mackey iznosi u XIII. poglavlju svoje knjige o povijesti slobodnog zidarstva legendu o osnivanju prve lože u Škotskoj.⁹ Ta se legenda povezuje s dolaskom zidara s Kontinenta u XII. st. koji su sagradili samostan u Kilwinningu. S njima je došao i Majstor Zidar koji je nadgledao radove i dao pravila vođenja zidarskih poslova u cijeloj Škotskoj. On kaže da je to moguće zbog činjenice da su u to vrijeme postojale zidarske gilde u Engleskoj iako naglašava da ne postoje nikakvi povijesni dokazi za gradnju.¹⁰ Ta je legenda godinama bila prihvaćena kao autentična povijest škotske masonerije iako su kasnije i lože St. Mary's Chapel iz Edinburgha i Freeman St. John's iz Glasgowa tvrdile da su one najstarije, ali bez dokaza.¹¹ Za Englesku se veže legenda o podrijetlu Zanata iz doba saksonskog kralja Athelstana u X. st. On i njegov sin podržavali su zidare; navodno je njegov sin bio i sam zidar te je ishodio da oni dobiju "povelju slobode", nakon čega je uslijedila u Yorku skupština zidara gdje je sastavljen nacrt pravila koja su oblikovala temelje slobodnog zidarstva. Zanimljivo je da su otkrivene i neke Biblije iz vremena saksonske Engleske koje predstavljaju Boga u slobodnozidarskoj ulozi graditelja.¹² Naravno, niti za ovu legendu ne postoje povijesni dokazi. Obje teorije čine važan dio slobodnozidarske tradicije dviju zemalja koje će obje vješto iskorištavati u kasnijim sukobima.

2.2. POLITIČKI, VJERSKI I DRUŠTVENI ODNOSI DO XVIII. ST.

2.2.1. Do ujedinjenja Škotske i Engleske

Da bismo razumjeli političke i društvene okolnosti unutar kojih se formira slobodno zidarstvo u Engleskoj i Škotskoj XVIII. st. moramo se ukratko osvrnuti na razvoj političke i društvene tradicije tih dviju zemalja. Sama Škotska još je od srednjeg vijeka bila keltska kraljevina. Taj keltski element osjećao se u škotskom društvu sve do XIII. st. kad je iznenadna smrt Aleksandra III. 1286. god. uzrokovala borbe za prijestolje Škotske. Pozivom biskupa St. Andrewsa Eduardu I. Engleskom da djeluje u ulozi arbitra, Engleska se počinje miješati u unutrašnje poslove kraljevine Škotske. Od 1291 god. stalno će se isticati prvenstvo Engleske nad Škotskom. Sam Eduard želio je iskorijeniti sve tragove keltske neovisnosti pod izlikom da on kao pravi predstavnik Rima brani vjeru od pogana. S ustankom Williama Wallacea 1297. god. pa sve do glasovite bitke kod Bannockburna 1314. god. Škotska se brani od engleske dominacije. 1314. god. neovisnost je Škotskoj donio Robert Bruce¹³ sljedećih 289 god. jer će se 1603. god. dvije zemlje ujediniti na temelju naslijeđa pod jednim monarhom. Za Škotsku je važna povijest njenih plemićkih obitelji od kojih se kao jedna od najvažnijih spominje obitelj St. Clair. William St. Clair, vrhovni admiral Škotske i kancelar spominje se kao patron kapele u Rosslynu koja svojom simbolikom povezuje templarske i slobodnozidarske obrede (građena između 1446. - 1480-tih).¹⁴ Mackey u knjizi *Povijest slobodnog zidarstva* kaže da je XV. st. prvo razdoblje Zanata u Škotskoj kad je ono počelo primati svoju povijesnu formu. Pri tome misli na Jamesa I. koji je 1424. god. uveo ured "dekana" ili „majstora“ kao metodu kontrole poslova zanatskih gildi, a to je odobrio i Parlament (regulirao se rad, nadnica plaća). On nadalje kaže da u vezi Jamesa II. i Jamesa III. nema nikakvih vijesti što se tiče njihovih veza sa zidarskim

9 Koristi kao izvore: Laurie's , *History of freemasonry*, P.89; Wylie, *History of Mother Lodge, Kilwinning*, P.47: *History of the Lodge of Edinburgh*, p.2, p.242, p.3, p.5

10 Tu tvrdnju neki autori danas odbacuju zbog nemogućnosti nalaženja čvrstih dokaza o postojanju gildi u Engleskoj (vidi. Knight i Lomas, 1997, 25).

11 Usp. kod Mackey, 1898.

12 Usp. Baigent, i Leigh, 2005, 148-149.

13 Kralj koji je zbog ubojstva rivala za prijestolje Johna Comyna ekskomuniciran iz crkve i s kojim se povezuje legenda o templarima koji su sudjelovali u bici kod Bannockburna. Isti autori pokušavaju dokazati teoriju po kojoj su se upravo u njegovo vrijeme između 1307. – 1314. god. sklonili izbjegli templari kad su započeli njihovi progoni u Europi. Kao glavni argument iznose činjenicu da je u to vrijeme Škotska zbog Bruceove ekskomunikacije bila van utjecaja Rima i da su templari dobili azil. To bi možda objasnilo jaku templarsku tradiciju u samoj Škotskoj, ali ne postoje dokazi da su oni utemeljili slobodno zidarstvo (vidi, *ibid.*, 47-57, 64-68, 77-94, 94-98). Jasper Ridley donosi podatak da su se templari krajem XIV. st. nastanili u Aberdeenu gdje su se prozvali zidarima, a u XVI. st. su se selili do Edinburgha (po J.Robisonu, *Born in blood, passim*), njihovo sudjelovanje kod Bannockburna odbacuje kao besmislicu mada malo vjeruje, ali i ne poriče moguće podrijetlo škotskih zidara od reda templara (usp. Ridley, *J.Slobodni zidari*, str. 38)

14 Usp. *ibid.*, 137-141.

gildama, mada M. Baigent i R. Leigh navode predaju koja kaže da je 1441. god. James II. imenovao St. Claira pokroviteljem i zaštitnikom slobodnih zidara i da je ta služba bila nasljedna.¹⁵ Zidarstvo koje se spominje prije XVII. st. odnosi se na cehove profesionalnih radnika i graditelja kamenom, a po kasnijoj terminologiji oni su sačinjavali „operativno zidarstvo“.¹⁶ Prodiranjem protestantizma u Engleskoj i Škotskoj u XVI. st. započinjju krvavi sukobi katolika i protestanata (Marija Škotska, Elizabeta I.) što će utjecati na razvoj misli o nužnosti zaustavljanja bespotrebnog nasilja u XVII. st. Ono što je važno za spomenuti je i sam razvoj „ezoteričke“ misli koja je obuhvaćala „svetu geometriju“¹⁷, alkemiju, kabalu, magiju a koja se širila iz Španjolske iz tajnih islamskih i židovskih učenja. „Isabela i Ferdinand su 1492 god. krenuli u nemilosrdno iskorjenjivanje islama i judaizma iz svojih zemalja. To je rezultiralo egzodusom izbjeglica koje su se uputile na istok i sjever, odnoseći sa sobom čitav korpus iberskog „ezoterizma“, koji se fragmentarno rasijavao kršćanskim svijetom od sedmog i osmog stoljeća. Učinak tog razvoja je bio silan. Preobrazio je zapadnu civilizaciju“.¹⁸ Kako se ona prvenstveno povezivala s katoličkim kućama Guise i Lorraine u Engleskoj i Škotskoj, tajno se proučavala. U Engleskoj je John Dee, jedan od najvećih umova svog doba, sa sintezom ezoteričkih misli postavio temelj pojavi slobodnog zidarstva.¹⁹ Slabljenjem utjecaja kuća Guise i Lorraine negdje do 1600. god., ezoterička misao polako se širi i u ostalim protestantskim državama i odigrat će važnu ulogu u formiranju modernog slobodnog zidarstva.

2.2.2. XVII. st. - Formiranje moderne povijesti slobodnoga zidarstva

Slobodno zidarstvo je u XVII. st. polako poprimalo svoj sadašnji oblik, kao jedinstveni proizvod misli, kulture, politike, društva i religije tog doba. Polako se pojavljivalo uslijed političkih i društvenih promjena koje su zahvatile društvo tadašnje Europe. To je razdoblje na koje se najviše usmjerava pažnja povjesničara u istraživanjima jer se upravo tad pojavljuju brojni zapisi i dokumenti koji nam davaju uvid u začetke osnivanja kulturnih i vjerskih društava koja se povezuju s razvojem Zanata kao i njegovih „prvih“ organizacijskih oblika. Kralj James VI. Škotski, sin kraljice Marije Škotske prvi je kralj za kojeg se zna da je pristupio zidarima u ložu Scoona i Perthu 1601. god. u dobi od 35 godina.²⁰ Godine 1603. postao je i prvi kralj Engleske i Škotske. On je odgojen kao prezbiterijanac te je navukao na sebe bijes sve utjecajnijih puritanaca kad je odbio reformirati Englesku crkvu, a 1605. god. protiv njega bila je usmjerena i katolička urota koju je vodio Guy Fawkes. Ali u Engleskoj je postojala sumnja da je on bio prikriveni katolik jer je 1604. god. sklopio mir sa Španjolskom. 1598. god. naložio je Generalnom upravitelju zanata Williamu Schawu da razradi strukturu zidarstva koji je napisao „Schawove Statute“, bazirane na Starim Konstitucijama. 1600. god. pojavio se i novi dokument u kojem se on pojavljuje kao Kraljev majstor radova, a poznat je pod nazivom „Prva povelja St. Clair“. U njoj se spominje da su upravitelji Rosslina uvijek bili patroni i zaštitnici zidarskih privilegija, ali više to nisu.²¹ Pitanje koje se tu postavlja jest u vezi razlikovanja Operativnog i pojave Spekulativnog zidarstva. Autori smatraju da je on regulirao oba dijela zanata tako da je odvojio operativne i pripojio ih novim, spekulativnim članovima u ložama koji su dobili naziv *slobodni zidari* te da od tada postoji sistem loža kakav poznajemo danas.²² Francis Bacon bio je u njegovoj službi te je 1618. god. postao i kancelar, a važan je zbog toga što je on preteča moderne znanstvene misli, koja će se u očima same crkve pojaviti kao nova hereza. Još je jedna struja utjecaja važna u formiranju slobodnog zidarstva, a to je „rozenkreuzerijanska“ misao čiji je zastupnik u Engleskoj bio Robert Fludd. On je zajedno s Baconom bio jedan od učenjaka od kojih je James I. naručio engleski prijevod Biblije.²³ Međutim, tijekom Tridesetogodišnjeg rata, 1620-tih su izbjeglice - intelektualci iz Njemačke počele stizati u

15 Baigent i Leigh, 2005, 139.

16 Ibid., 139-140.

17 Sinteza oblika i broja u religioznoj arhitekturi, kroz koju se manifestira božanska bit, predstavlja sklop svetog znanja i tehnoloških vještina majstora graditelja. Ibid., 158-160.

18 Ibid., 163-164.

19 Ibid., 168.

20 Knight i Lomas, 1997, 427.

21 Ibid., 427-429.

22 Ibid., 430-431.

23 Baigent i Leigh, 2005, 171.

Englesku donoseći intezivnije tu misao. Nakon Jamesa njegov sin Charles I. nasljeđuje prijestolje 1625. god. i ubrzo dolazi u sukob s Parlamentom što će voditi u građanski rat. Nakon što je bio prisiljen 1628. god. priznati „Povelju prava“, kojim ga je Parlament prisilio da poduzme reforme, raspustio je Parlament i vladao sam 11 godina. U ratu koji će Škoti kovenentristi voditi protiv Charlesa I. zbog pokušaja da ih prisili da prihvate manje protestantski oblik od onog koji je propisao John Knox, dolazi do izražaja čovjek koji će u povijesti slobodnog zidarstva biti zabilježen kao prvi o kojemu postoji službeni zapis o primanju u edinburšku ložu. To je bio Robert Moray, glavni intendant škotske vojske u tom ratu koji se kasnije u građanskom ratu između Parlamenta i kralja stavio na Charlesovu stranu.²⁴ Građanski rat izbio je 1642. god. između puritanskog Parlamenta i kraljevih pristaša – rojalista, a bitke je vodio Oliver Cromwell. 1646. god. kralj je zarobljen i uspostavljen je Protektorat. „Ali u ozračju Protektorata, slobodno zidarstvo, sa svojim spektrom krivovjernih religijskih, filozofskih i znanstvenih interesa, oprezno se pritajilo.²⁵ „Nevidljivi koledž“ ostao je također u tajnoj djelatnosti.²⁶ Postavlja se pitanje tadašnje političke angažiranosti zidarstva. „Slobodno zidarstvo sedamnaestog i većeg dijela osamnaestog stoljeća je bilo izrazito politički angažirano.“²⁷ Bili su vezani prisegama dinastiji Stuart o čemu svjedoče stare „Povelje Sinclaira“ u kojima priznaju pokroviteljstvo i zaštitu krunu.²⁸ Tijekom protektorata šute zbog nepovoljne političke situacije. Najbolji izvor o zidarstvu 1640-tih u Engleskoj je dnevnik Elias Ashmolea. On je 1644. god. bio imenovan kraljevim glavnim povjerenikom porezne službe nakon što je sudjelovao u ratu na strani rojalista. U Oxfordu se susreo s Georgom Wartonom koji ga je uputio u alkemiju i astrologiju te je 1646. god. održavao i veze s Nevidljivim koledžom. Važan je stoga što je njegova inicijacija 1646. god. prva obavljena na engleskom tlu, a o njoj i sam piše.²⁹ Autori navode citat iz njegova dnevnika koji govori da je 1646. god. iniciran u slobodno zidarstvo u Warringtonu u Lancashireu, a zabilježio je i drugi sastanak lože u Slobodnozidarskoj dvorani u Londonu gdje se nalazilo dosta utjecajne gospode iz Citya.³⁰ Kralj je pokušao vratiti vlast, ali su ga 1649. god. pogubili i tad je Cromwell krenuo na pokoravanje Irske i Škotske gdje je brisao sa zemlje rojaliste i njihova uporišta. Charles II. pokušavao je vratiti vlast nakon očeva smaknuća, ali je nakon poraza kod Worcestera pobjegao u Francusku. Tek nakon Cromwellove smrti 1658. god. dobiva priliku da se vrati na prijestolje što mu je i omogućio zapovjednik škotske vojske Georg Monk kad je ušao u London s vojskom 1660. god. s čim je obnovljena monarhija. Charles II. je 1661 god. dao kraljevsko pokroviteljstvo Kraljevskom Društvu³¹ čiji je bio službeni pokrovitelj ali i član. Robert Moray bio je prvi predsjednik, a drugi članovi i suosnivači bili su Ashmole, Wilkins, Boyle, Wren, a 1672. god. i Isaac Newton.³² Odigrat će važnu ulogu kao posrednik misli zidarstva koje su obuhvaćale znanost, filozofiju, matematiku, geometriju te hermetičku, neoplatonsku i rosenkreuzersku misao.³³ Imati će i važnu ulogu za zidarstvo XVIII. st. Prilike u Engleskoj i Škotskoj nisu se smirile niti nakon Restauracije; tad su se i dalje progonili i katolici i protestantski nekonformisti, a progoni su bili pogotovo brutalni u Škotskoj. Godine 1685. na vlast je došao James II. koji je bio katolik i koji je ukinuo zakone protiv rimokatolika u Engleskoj, ali je nastavio progone u Škotskoj. Promijenio je politiku i počeo zagovarati toleranciju katolika i nekonformista, ali su se oni udružili s Anglikanskom crkvom i pozvali njegova nećaka Wilima Oranskog iz Nizozemske na prijestolje. Kralj bježi 1688 god. u Francusku. Konačno je poražen 1690. god. u bitci kod rijeke Boyne kad odlazi u trajno izgnanstvo u Francusku. S tim je okončana vlast

24 Ridley, 2001, 33-34.

25 Baigent i Leigh, 2005, 177.

26 Nevidljivi koledž rosenkreutzera zatvoreni je krug znanstvenika, filozofa i ezoterika, glavnih promicatelja progresivnih ideja. Prvi put se u XVII. st. javljaju pamfleti koji ga veličaju, a iz kojih se vidi njihovo pretkazivanje nastupa Zlatnog doba u koje će se obnoviti sve društvene i političke ustanove i nestati sve tiranije. Iz njega će se 1660-tih razviti Kraljevsko društvo. Ibid., 170, 172.

27 Ibid., 177.

28 Ibid.

29 Ibid., 181-182.

30 Ibid., 182-183.

31 Intelktualno društvo koje se posvetilo znanosti i istraživanju, a čiji će članovi sa svojim idejama o vjerskoj snošljivosti, vjeri u Boga i čudorednosti postati vodeća snaga među intelektualcima te će utjecati s tim idejama na stvaranje etičkog postulata zanata, ali i pripremiti pojavu prosvjetiteljstva. Ridley, 2001, 28.

32 Ibid., 184-185.

33 Ibid., 185. Isti autor navodi da 1666. god., kad se obnavljao London nakon velikog požara, započinje zlatno doba slobodnog zidarstva (ibid., 186-7)

dinastije Stuart. Što se tiče Škotske oni su na kraju stali uz Stuarte (primjer Johna Grahama od Claverhousea koji je sudjelovao u bitci u klanu Killiecrankie). Revolucija 1688. uvela je religijsku toleranciju za sve osim za katolike i unitarijance,³⁴ a nakon nje zidarstvo je nastavilo širiti se kroz lože.

Promjena koja se uočava u razdoblju između 1550. i 1700. godine je pojava zidara kao organizacije intelektualne gospode koja je sklona prihvaćanju ideja vjerske tolerancije te koja želi jednostavnom idejom u Boga nadići sve proturječne teološke doktrine.³⁵ To su spekulativni zidari³⁶ koji su se ispočetka počeli pridruživati ložama djelatnih ili operativnih zidara kao počasni članovi, a koji su postepeno izgrađivali simbolički i intelektualni aspekt slobodnog zidarstva. I sam Ridley kaže da nitko ne zna kad se točno ta promjena dogodila.³⁷ Mackey navodi da su Schawovi Statuti odraz operativnog zidarstva iz kojeg je onda izrastao spekulativni sistem. To nije nemoguće budući da su cehovima mogli pristupiti kao počasni članovi i patroni gospoda i kraljevi koji i nisu imali izravne veze s cehom, a taj je običaj bio zastupljen i u Škotskoj (primjer J. Boswella koji je promaknut kao član edinburške lože 1600.).³⁸ I Waite se slaže s tim kad kaže: "Naša figurativna i spekulativna umjetnost je nastala iz operativne."³⁹ On nadalje kaže da je spekulativno i simbolično proizvod XVIII. st. 40

3. ŠKOTSKO I ENGESKO SLOBODNO ZIDARSTVO U XVIII ST.

3.1. Odras političkih i vjerskih sukoba na slobodno zidarstvo XVII. st.

Kao jedna od posljedica revolucije 1688. bio je Zakon prava kao i Zakon o određivanju nasljednika iz 1701. godine⁴¹ kojim je potvrđena prevlast Hannoverke kuće i protestantske vlasti. 1702. god. nakon smrti Willima Oranskog vlast preuzima njegova šurjakinja kraljica Ana, a nju 1714. god. nasljeđuje George I., unuk Elizabete Stuart i rajnskog grofa - palatina Friedricha. Što se tiče Stuarda, Jamesa II. je 1701. godine naslijedio njegov sin James III., a njega Charles Edward ili Lijepi princ Charlie s kojima će u egzilu i Škotskoj cvjetati jakobitska struja.⁴² 1702. god. započela je prva jakobitska pobuna u Škotskoj koja je bila brzo ugušena, a 1708. god. i druga, potpomognuta odredima francuske vojske koja je također neslavno završila. Godine 1715. dogodila se jedna od većih jakobitskih pobuna pod vodstvom grofa Mara⁴³, u kojoj je sudjelovao i brat grofa od Derwentwata, Charlesa Radclyffa,⁴⁴ a koja je ugušena uz veliku cijenu.⁴⁵ Sukob jakobiti - pristaše hannoverske dinastije podijelit će britansko društvo u kojem će čak i neki Stuartovi pristaše ostati lojalni protestantskoj vlasti mada su mnogi u Engleskoj dizali glas protiv njemačkih stranih vladara. Formirale su se dvije većinske političke struje: *torijevska* (simpatizeri Stuartovaca), koji su se razvili 1670-tih iz viteškog staleža i uglavnom su bili anglo-katolici i zemljoposjedničko plemstvo (protivnici Parlamenta), te *vigovci*, koji su se javljali u redovima trgovačkih, industrijskih, vojnih i bankarskih krugova koji su veličali moć Parlamenta (srednja klasa u usponu). U tim prilikama zidarstvo se nastavlja širiti te u svojim redovima objedinjuje i jedne i druge utjecaje u ložama, mada se ističe da ne postoji dokaz o zidarstvu kao oruđu jakobita dok većina loža u Engleskoj pokušava ostati apolitična.⁴⁶ Autori Baigent i Leigh navode da su glavnu političku struju u zidarstvu prve trećine XVIII. st.

34 Vidi, Ridley, 2001, 41, 42.

35 Ibid., 29.

36 Izraz se koristi tek od 1757 god.

37 Ibid., 29.

38 Ridley, 2001, 29-30, 35.

39 Waite, 1996, 81.

40 Ibid., 147.

41 Zakon po kojemu krunu nasljeđuju potomci izborne kneginje iz Hannovera sve dok su protestanti. Ukoliko se preobrate na katoličanstvo gube pravo na prijestolje. Ovim zakonom htio se spriječiti mogući povratak Stuarda na vlast.

42 Pristaše rimokatoličkog sina Jamesa II. koji je bio izbjeglica u Francuskoj i htio postati engleski kralj James III., teže povratku dinastije Stuart na englesko prijestolje. Ridley, 2001, 45.

43 1722. god. imenovan je jakobitskim ministrom u Francuskoj gdje se sprijateljio s Ramseyem, jednim od centralnih ličnosti zidarstva XVIII. st. Baigent i Leigh, 2005, 195.

44 Istaknuti jakobitski vođa za kojeg se zna da je bio i slobodni zidar. Ridley, 2001, 62.

45 Rezultirao je masovnim bježanjem jakobita iz zemlje (stvaranje jakobitske ilegale u inozemstvu)

46 Baigent i Leigh, 2005, 200-201.

tvorili torijevci u Engleskoj i jakobiti u inozemstvu te navode i citat povjesničara McLynna iz njegove knjige *Jakobiti* (str.140.) da su jakobiti imali ključan utjecaj u razvoju zidarstva u toj mjeri da su kasniji svjedoci opisivali slobodno zidarstvo kao divovsku jakobitsku zavjeru. Uvjereni su da je osnivanje Velike lože 1717. god. u Engleskoj nastalo dijelom kao hanoverski odgovor na jakobitski monopol.⁴⁷ To potvrđuju i navođenjem citata povjesničara slobodnog zidarstva J. R. Clarka koji smatra da je glavni razlog ujedinjavanja 1717. god. bio uvjetovan političkim stanjem zemlje te navodi pro-hanoverske izljeve odanosti kralju prilikom svečanog otvaranja Velike lože.⁴⁸ Ta će se politička suprostavljenost odraziti i na sistematizaciju slobodnozidarskih stupnjeva. Od 1727. do 1760. godine na prijestolje dolazi George II. a njega nasljeđuje George III., sin princa od Walesa koji je bio zidar, a koji je okončao upravu liberala tako što je stvorio političku stranku u Donjem domu koja mu je bila naklonjena. On je postavljao torijevske premijere, lorda Buthea te poslije Northa.⁴⁹ Što se tiče Škotske izgubljen je veliki dio svjedočanstava o zidarstvu iz razdoblja 1689. - 1745⁵⁰. 1745. godine dogodio se zadnji pokušaj Stuarta da se vrte na prijestolje. Lijepi princ Charlie iskrcao se tad u Škotskoj te je odlučeno da jakobitska vojska krene prema Londonu. Zbog nedostatka potpore kako francuske vojske tako i ustanika, hanoverska vojska vojvode od Cumberlanda opkolila ih je 1746. kod Cullodena i uništila. Ponovnim bijegom u inozemstvo Lijepog princa Charliea i protjerivanjem ostalih jakobita gasi se stuartovska nada u povratak na prijestolje,⁵¹ a s tim prestaje opasnost za njihove suparnike u Engleskoj.

3.2. Organizacija loža i sistematizacija slobodnog zidarstva

3.2.1. Dokumenti, osobe i osnivanje Velikih loža

Dokumenti koji svjedoče o postojanju slobodnog zidarstva važni su u pokušaju sistematizacije samog sustava. Zovu se Stare konstitucije ili Povelje engleskog i škotskog zidarstva, te su pisane u formi starih rukopisa i nalaze se u javnoj knjižnici Britanskog muzeja, u posjedu starih loža (Majka loža Kilwinning i York) te u arhivima škotskih i engleskih Velikih loža. Oni su dokumenti Operativnog zidarstva mada istraživači pokušavaju u njima naći bilo kakav trag ili začetke i Spekulativnog.⁵² Najraniji dokument je rukopis-poema "Constitutiones artis geometriae, secundum Euclidem" (1390.) koji je 1840. god. izdao Halliwell u *Ranoj povijesti slobodnog zidarstva u Engleskoj*,⁵³ po kojem je dobio i ime *Halliwellov rukopis*. Slijedi Cookeov rukopis iz 1430. koji sadrži legendu zanata u široj formi te još otprilike njih stotinjak, s tim da najstariji pripada 1748. god. Svi osim Halliwellove poeme započinju sa zazivanjem Sv. Trojstva, govore o sedam slobodnih umjetnosti među kojima posebno ističu geometriju kao masonsku nauku te se osvrću na tradicionalnu povijest Zanata od Lameha do kralja Athelstana. Završavaju sa serijom Povelja ili Pravila za upravu koji su operativnog karaktera.⁵⁴ a sličnosti među njima ukazuju na mogućnost postojanja nekog zajedničkog izvora koji je izgubljen. Prava, službena povijest engleskog zidarstva započinje 24. lipnja 1717. godine kad je osnovana Velika loža Engleske kao nacionalna loža koja će imati vlast nad svim ložama u Engleskoj. Tad je u zemlji bilo više od četiri lože, a neki autori daju prvenstvo „Velikoj loži cijele Engleske“ i to onoj u Yorku koja je osnovana u nepoznato vrijeme prije 1705. god.⁵⁵ Veliku ložu u Londonu osnovale su četiri lože koje su održavale sastanke u konobi *Apple Tree* u Charles Streetu, u Covent Gardenu. U pivnici "Goose and Gridiron" u dvorištu crkve St. Paul, sastajalištu lože br.1, izabrali su Anthonya Sayera kao svog Velikog meštra.⁵⁶ 29. rujna 1721 god. naredili su Jamesu Andersonu

47 Ibid., 201-202.

48 Ibid., 203.

49 Ridley, 2001, 87-88.

50 Ne zna se zašto, ali po mom mišljenju vjerojatno ima veze s jakobitskim aktivnostima budući da je to razdoblje između pada Stuarta 1689./90. i njihova zadnjeg pokušaja osvajanja vlasti putem pobune u Engleskoj koju je vodio Lijepi princ Charlie 1745.

51 Baigent i Leigh, 2005, 222-225.

52 Waite, 1996, 135.

53 Mackey, 1898, 9.

54 Ibid., 9, 10

55 Knight i Lomas, 1997, 454.

56 Ridley, 2001, 45-46.

da napiše Konstitucije kao revidiranu veziju starih Gotičkih konstitucija. Tako je 1723. izdao svoje *Konstitucije* koje su postale zakonikom Zanata. Tu su zastupljena pravila i osnovna načela zidarstva, od članaka o nesudjelovanju u raspravama o politici i religiji zidara, njihovoj jedinstvenoj vjeri u jednog Boga do povijesnih osvrti na prošlost Zanata. Anderson je 1738. izdao II. izdanje Knjiga konstitucija u kojem je naveo i sam čin o osnutku Velike lože. Autor A. E. Waite navodi da te četiri lože nisu imale ovlasti da imenuju Velikog meštra svih zidara iako je ono bilo rašireno po cijeloj zemlji, te da su mogli djelovati samo za sebe.⁵⁷ Waite navodi Andersonovu primjedbju o tome da su neke lože koje nisu bile pod Velikom ložom 1720. god. zapalile svoje dokumente da oni ne bi pali u krive ruke što je vjerojatno bio odraz neprijateljstva tih loža prema ovoj u Londonu. Waite kaže da se Konstitucije sastoje iz nekoliko dijelova koje su pisali različiti autori: Desaguliers, George Payne koji je napisao nova pravila, Anderson koji je zadužen za Konstitucije i povijesni prikaz (nastao iz različitih dokumenata i tradicija).⁵⁸ Pojavilo se nekoliko teorija o razlozima osnivanja Velike lože u Londonu. Jedna od njih je da je nastala kao *reakcija na projakobitske lože* (politička nužnost), što je u biti paradoks ako se uzme u obzir da su u svojim Konstitucijama jasno izrekli stajalište o nepoželjnosti politike u ložama, a istovremeno su iskazivali lojalnost Kruni (Ridley): "Oni su izjavljivali lojalnost slobodnih zidara kući Hannover".⁵⁹ Druga, kako navode autori *Hrama i lože*, proizlazi iz činjenice da je Velika loža nastala iz društvene potrebe koja je tad podrazumijevala pripadnost klubu ili nekom društvu. Što se tiče Škotske već smo prije govorili o njihovu projakobitskom obilježju i o činjenici da postoje zapisi o škotskim ložama i njihovim aktivnostima davno prije engleskih. Kako Waite navodi, Velika loža Škotske osnovana je 1736. godine u St. Mary's Chapel kad je izabran i Veliki meštar. Tad se predstavilo samo oko 35% škotskih loža dok su Kilwinning, Scoon and Perth, Glasgow St. John i Melrose bile među onima koje su dulje zadržale neovisni položaj. Značajan je i podatak da je škotska Velika loža 1738. god. u svojoj loži u Brunswicku inicirala i Frederica Velikog Pruskog.⁶⁰ Komunikacija između Velike lože Škotske i Londona uspostavljena je tek 1740. god.⁶¹ Škotsko se zidarstvo preko prognanih jakobita pojavilo prvi put i u Francuskoj gdje postoji zapis iz XVIII. st. koji kaže da je tu prva loža osnovana 1688. god. u okviru pješadijske pukovnije Kraljevski Irci. Ta irska vojna lica kretala su se u krugovima škotskih izbjeglica kao što su David Grahame, brat Johna Claverhousea i vikont Dundee. Ipak, prva dokumentirana francuska loža nastala je 1725./6. god., a osnovao ju je Charles Radclyffe, grof Derwentwatera čiji je stariji brat James pogubljen zbog ustanka 1715. god. Druga važna osoba bio je Andrew Michael Ramsay, Škot koji je dobio naslov Viteza kad je postao u Francuskoj član neo-viteškog reda sv. Lazara. Bio je član Kraljevskog društva. a surađivao je u Francuskoj s.a Radclyffom. Napisao je čuveni Govor 1737. god. kojim je htio odvratiti Fleurya, glavnog savjetnika Luja XV. od prijateljstva s Engleskom jer se htjelo zadržati Francusku kao saveznika u pitanju povratka Stuarta na vlast. Ramsay će biti zaslužan za širenje teorije o templarskom podrijetlu slobodnog zidarstva, a odupirao se i ideji proizlaska zidara iz cehovskog reda te naglašavao važnost misterija u obredima.⁶²

3.2.2. Širenje loža i njihov utjecaj na društvo

Razdoblje kad se osnivala Velika loža u Londonu bilo je razdoblje širenja klupskog života te neki autori smatraju da je i samo širenje loža bilo posljedica te pomodnosti.⁶³ Od pedeset dvije lože koje su tvorile Veliku ložu 1723. godine, prije 1717. god. bilo ih je barem dvadeset šest. 1735. god. bilo ih je već oko 216. Od tad će se sve više pokušavati uključiti plemstvo u redove Bratstva. 1720. god. zadnji je put jedan neplemić (George Payne) bio Velikim mešтром; od tad će tu funkciju sve više preuzimati plemstvo ili netko iz kraljevske obitelji.⁶⁴ Kao jedan od glavnih razloga nameće se zaključak da su pod zaštitom plemstva zidari mogli slobodno izražavati svoja vjerska načela; njihov ih je patronat branio od optužbi o njihovoj urotničkoj projakobitskoj djelatnosti.

57 Ibid., 330-1.

58 Ibid., 332-333.

59 Ibid., 49.

60 Knight i Lomas, 1997, 460.

61 Waite, 1996, 407-8.

62 Baigent i Leigh, 2005, 213-218.

63 Ibid., 203

64 Ridley, 2001, 50.

I princ od Walesa je 1737. god. postao slobodni zidar. Žene nisu primale u svoje redove opravdavajući se da nijedna žena nikad nije bila djelatni zidar, da ne znaju čuvati tajne te da se ne bi govorilo o nemoralnosti u ložama. 1730-tih engleska Velika loža započela se širiti i u inozemstvu, osnivajući sestrinske lože u Nizozemskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Austrijskom carstvu, Španjolskoj i Švedskoj, a pokazivala je i interes za Sj. Ameriku davajući punomoća za osnivanje novih loža. Ostale zemlje u Europi ugledale su se na Englesku kao ideal vladavine, zemlju u kojoj je vlast imala vlada, a ne kralj kao apsolutni vladar, što će izazvati oduševljenje kod intelektualne elite. To je izazvalo veliki interes za priljučenje u Bratstvo koje je i samo propagiralo liberalne ideje, što je za apsolutističke države u ostatku Europe predstavljalo veliku opasnost (papa Klement XII. čak je 1738. god. objavio i bulu protiv zidara). Zato u zidarstvu nalazimo veliki broj učenjaka i intelektualaca koji su pišući o Zanatu htjeli osigurati pokroviteljstvo plemstva (Thomas Dunckerley).⁶⁵ Velika loža postala je glavno vezivo engleskog društva, a svojom idejom o univerzalnom bratstvu privlačit će i velike umove poput Humea, Voltairea, Diderota te Rousseaua. "Pod okriljem Velike lože, čitav staleški sustav postao je fleksibilniji nego igdje drugdje na europskom kontinentu."⁶⁶ Njihovo kritiziranje vjerske nesnošljivosti i političkih predrasuda, isticanje moralnih i etičkih načela potaknut će duhove tolerancije.

Srednja klasa dobila je svoje mjesto što se jasno vidi i na formiranju Engleske kao važnog trgovačkog i industrijskog diva. Iz zidarskog moralnog zakona koji govori o zbrinjavanju i brizi za siročad i udovice proizaći će temelji u državnim programima socijalne skrbi. U Engleskoj će se Velika loža početi sve više udaljavati od religije i politike. Sa svojim stavovima o vjerskoj toleranciji i fleksibilnosti u svoje će redove čak privlačiti i svećenstvo. Za razliku od engleskog zidarstva koje će postati aktivan društveni faktor, jakobitsko zidarstvo Škotske, Irske i njihovih loža po Francuskoj i Europi težit će do 1745. god. političkoj, a kasnije i mističnoj obnovi templarskog naslijeđa.⁶⁷ Nakon 1745. god. jakobitsko će zidarstvo izumirati, ali ostavit će svoje tragove u obredima i među kolonistima u Americi.

3.3. SIMBOLIZAM ŠKOTSKIH I ENGLESKIH LOŽA

3.3.1. Simboli, obredi, rituali - konfliktne potencijali i simbolička raslojavanja

Izložiti cijeli simbolizam slobodnog zidarstva nemoguće je; to je područje kojemu su i sami istraživači povijesti Zanata pristupali kao samostalnoj temi. Mi ćemo ovdje simbolizmu pričati samo u kontekstu međusobnih odnosa među ložama te promatrati kako je on utjecao na stvaranje različitih sustava unutar slobodnog zidarstva. Slobodno zidarstvo je sustav koji se uči kroz alegoriju i simbole kroz koje se ispoljava glavna filozofija Zanata kroz dvije temeljne doktrine: 1) jedinstvo s Velikom arhitektom Svemira;⁶⁸ 2) besmrtnost duše. Postoji niz teorija koje su se bavile problemom porijekla simboličkog jezika zidarskih ceremonija i obreda - „Masonerija je sakralni sistem, koji ima kao i drugi sakramenti, spoljašnju i vidljivu stranu. Ta se sastoji u njegovom ceremonijalu, njegovoj doktrini i njegovim simbolima, koje možemo vidjeti i čuti. On ima i svoju unutrašnju i intelektualnu stranu, koja se skriva iza ceremonijala, doktrine i simbola.“⁶⁹ Sam Mackey podijelio je sustav na dva dijela: na sustav tzv. Primitivnog zidarstva koji sadržava stare legende Zanata od razdoblja židovskih patrijarha do gradnje Hrama u Jeruzalemu, te na sustav "nepouzdana" povijesti u koji uvrštava povezanost zidarstva sa starim antičkim misterijama.⁷⁰ Mackey primjećuje da je u počecima drevne pov-

65 Ibid., 49, 81.

66 Baigent i Leigh, 210.

67 Isti autori navode članak markiza d' Argensa u kojem govori o jakobitskim ložama koje pokušavaju nezakonito prisvojiti templarski pedigre. Ibid., 224.

68 Bog u zidarskoj terminologiji

69 Wilmshurst, 1938, 9.

70 Pokazuju sličnosti u organizaciji i doktrinama. Obje su institucije tajnog karaktera, koriste se simboličkim jezikom, dijele se na stupnjeve te se članovi raspoznavaju putem tajnih znakova. Koriste zajednička tri stupnja: Priprema za ulazak (u zidarstvu to odgovara I. stupnju Pripravnika), Inicijacija (II. stupanj pomoćnika) te Usavršavanje (upoznavanje s pravom tajnom-III. stupanj Majstora).

ijesti postojala ravnoteža operativnih⁷¹ i spekulativnih elemenata⁷² do XVII. st. s tim da je spekulativni element počeo dominirati od XVIII. st. Operativni dio činio je tehnički jezik prakse, alata, materijala i imena stupnjeva u graditeljstvu koji je preživio u sustavu simbola i alegorija spekulativnog (intelektualnog) jezika slobodnog zidarstva.⁷³ Simbolizam zidarstva općenito se dijeli po Mackeyu na povijest predaja i legendi te ritualni simbolizam (simbolizam objekata i ceremonija) čiji elementi proizlaze iz različitih religijskih i filozofskih sustava.⁷⁴ Kao jedan od glavnih pitanja postavlja se sljedeće: da li je zidarstvo i prije 1717. god. imalo ista pravila u ceremonijama kao danas? Zidarstvo se dijeli na obredne stupnjeve, a pitanja njihova porijekla i starosti je ključno. "Spekulativni i simbolički rituali su proizvod XVIII. st., koji uključuje revizije i primjedbe,"⁷⁵ gdje pri tome misli na Andersonovu primjedbu u Konstitucijama na uvođenje nove i bolje metode kojom će se poboljšati stare Gotičke (dokument operativnog zidarstva) konstitucije. Problem je porijekla triju osnovnih stupnjeva u zidarstvu po kojima i danas radi Velika loža Engleske: I. stupanj pripravnika, II. stupanj naučnika te III. stupanj majstora. Većina se istraživača slaže da su prva dva oko 1717. god. postojala, ali se ne zna kad je uveden III. stupanj. Waite smatra da je III. stupanj i legenda koja se veže uz njega (legenda o Hiramu kao središnjoj figuri zidarstva) izmišljena ili otkrivena u razdoblju 1720-tih kad se sistematiziralo učenje zidarstva u Londonu. Ali ističe mogućnost da je došlo sa sjevera ili Yorka ili Škotske (možda ga je sa sobom donio Desaguilleres koji je 1721. god. bio u škotskoj loži St. Mary's Chapel).⁷⁶ II. stupanj prvi se put službeno spominje oko 1725. god., a postaje uobičajenom praksom nakon 1739. do kad je prihvaćena službena verzija Zanata u Londonu. On dalje navodi da su, za razliku od Engleske, u Škotskoj oko 1598. god. prema Schawovim statutima postojala sva tri stupnja te da su u XVII. / XVIII. st. škotski masoni bili odani Stuartovskoj dinastiji iako se ne može reći da su lože zaista i bile stuartovske.⁷⁷ Waite je naveo neke glavne razlike između škotskog operativnog i simboličkog zidarstva Velike lože odnosno: 1) Škoti su posjedovali 'Masonsku riječ', koja je od 1678. god. opisana kao tajni znak u škotskoj masoneriji; 2) već od 1600. god. primaju neoperativne članove (prije engleskih loža); 3) 1723. god. prvi je put londonsko zidarstvo predstavljeno u Škotskoj; 4) imaju više od tri stupnja u ceremonijama; 5) u škotskoj tradiciji leže razlozi prijelaza iz operativnog u spekulativno zidarstvo.⁷⁸ Drugi autor, Alexander Piatigorsky navodi dva bitna događaja koja su tada utjecala na stvaranje različitosti u zidarstvu XVIII. st.: pisanje novih Konstitucija zbog neprimjenljivosti starih Gotičkih, te izdavanje „Starih dužnosti“ u pet uzastopnih brojeva Post Mana i Historical Accounta koje je kasnije kao pamflete tiskao J. Roberts, koji već tad govori o postojanju dviju različitih zidarskih struja - kršćanske i deističke. Od 1730-tih će postojati sve više ideološki, ali i vjerski razdor između onih loža koje će podržavati postojanje više stupnjeva i onih koji će zagovarati čista tri stupnja obreda (nepravilnosti vezane uz sam Ritual, simbolizam i molitvu), te onih koje nisu htjele sudjelovati pod Velikom ložom zbog nametanja njenog neograničenog autoriteta. Nejasan je i razlog zbog kojeg je Premijer Velike lože drastično mijenjao rituale i lozinke što je izazvalo dodatne trzavice između engleskih i škotskih loža. 1740-tih i 1750-tih osjećalo se veliko nezadovoljstvo u Zanatu zbog svađa među ložama o čemu govore mnogi povjesničari iako za to razdoblje postoji malo dokumenata. Dodatni sukob izazvalo je pojavljivanje novog obreda – Kraljevskog luka. Neki smatraju da ga je izmislio Ramsay,⁷⁹ a neki da je došao iz Irske i Francuske. Waite navodi da mu je porijeklo vjerojatno vezano za York jer je tamo 1746. god. prvi put u taj obred uveden Lawrence Dermott.⁸⁰ Postepeno dolazi do kulminacije nezadovoljstva što je rezultiralo odcjepljivanjem nekih loža koje su nastavile samostalno djelovati, ali su brzo nestale. Ostale okupljene oko irskih loža i one glavne u Yorku digle su bunu protiv Velike lože i tad 1751./3. god. nastaje tzv. Shizma ili Raskol unutar

71 Povezano s graditeljskim cehovima Dionizija koji su gradili Solomonov Hram, što čini jednu od najvažnijih predaja u zidarstvu; s graditeljima iz Nume te putujućim graditeljima srednjeg vijeka.

72 Tada se odnosilo na tajna učenja i predaje koje su se prenosile s Majstora na učenike Zanata u tim graditeljskim gildama; danas je to pojam za simboličko-filozofski aspekt moderne Masonerije

73 Npr. Kutomjer kao simbol ljudske duše, Šestar kao simbol Duha duše, Ugaoni kamen....

74 Mackey, 1898, 1-20.

75 Waite, 1996, 147.

76 Ibid., 334.

77 Ibid., 405.

78 Ibid., 336. Masonska riječ je tajna lozinka raspoznavanja. Vidi ibid., 407-8.

79 Ridley, 2001, 82.

80 Waite, 1996, 376.

Zanata. Loža u Yorku smatrala je da njoj pripada prvenstvo kao Velikoj loži zbog stare predaje o osnivanju prve zidarske lože u X. st., a ubrzo su joj se pridružile i druge engleske lože (čak i loža br. 1 koja je 1717. god. sudjelovala pri osnivanju Velike lože u Londonu) te su se prozvale Drevni a suparnike Moderni.⁸¹ Tako su istovremeno 60 god. postojale paralelno dvije Velike lože, York i London, koje su do tad bile u stalnom sukobu. Lawrence Dermott napisao je „Ahiman Rezon“ u kojem je napadao Moderne i njihove Konstitucije kao izmišljotine i isticao zidarstvo kao stari, kršćanski mistični sistem, a ne Zanat kao produkt vanjskih događaja. Brzo su ih priznale Velike lože Irske i Škotske, a autor smatra da je upravo on 1766. god. u drugom izdanju Ahiman Rezona ponudio novi stupanj Kraljevskog luka⁸² kao glavni obred koji izražava čitavu mističnu bit Zanata. To je 1761. godine rezultiralo i pojavom Velike lože cijele Engleske u Yorku kad je uveden novi stupanj “prošlog meštra” koji se odnosio na one koji nikad nisu postali meštri loža. (Drevni su radili po četiri, a Moderni po tri stupnja). Moderni su pripadali protestantskoj tradiciji XVII. st. (postankom princa od Walesa Veliki meštom 1790 god. dobivaju i status ekskluzivnosti), a Drevni su težili mistifikaciji i gnosticizmu te samostalnosti od Velike lože koju nisu priznavali kao kompetentnu zbog njihova prvenstva u starosti, u čemu vidimo i potencijalni razlog priključivanja i škotskih loža. Važna je još jedna promjena što se tiče obreda. Smatra se da je Ramsay uveo novi obred koji nikad nije postojao u Škotskoj, ali je on uveden u Francuskoj kao Rite Ecossais - Škotski obred koji je uključivao 33 osnovna stupnja, a kasnije čak i puno više u različitim kombinacijama obreda. Odražava utjecaj templarske i kršćanske filozofije, ali i teizma o Velikom arhitektu do 1400. god. Kako su godine prolazile stvarala se potreba da se ujedini razjedinjeno zidarstvo što se i ostvarilo 1813. godine kad su se lože Modernih i Drevnih opet sjedinile pod određenim uvjetima⁸³ i to u Ujedinjenu Veliku ložu Engleske.⁸⁴ Kao rezultat svih tih događanja danas postoji u zidarstvu više različitih sustava i obreda, ovisno o broju prihvaćenih stupnjeva. Velika loža je i dalje zadržala tri osnovna stupnja, a škotski obred 33 osnovna, koji se najintezivnije provodio u Francuskoj i SAD-u. Danas postoji veliki broj stupnjeva u različitim sustavima slobodnog zidarstva, mističnih redova koji su proizašli iz različitih masonskih tradicija, a koji su nastali upravo kao posljedica svih ovih promjena.

4. ZAKLJUČAK

Postoje jasni dokazi da se slobodno zidarstvo razvijalo kao filozofsko-religijski sustav još od najranijih vremena. Ti se „dokazi“ mogu promatrati samo i isključivo u okvirima nasljeđenih religioznih i vjerskih doktrina koje ono u sebi objedinjava. Ono što se tu postavlja kao problem jest nedostatak pisanih izvora koji bi potvrdili njegovo postojanje u tzv. *mitskoj* povijesti prije XVII. st.; sve što nam ostaje jest naslijeđe njegovih mitova i legendi. Tek od razdoblja srednjeg vijeka pojavljuju se naznake o postojanju bratstva zidara, ali naravno ne kao sustava kakvog poznamo danas, već kao cehova koji su sa svojim tajnama bili okrenuti prema sebi samima.⁸⁵ Ono što je povjesničare Zanata navelo da ih istražuju jest *tehnički rječnik* i *simbolizam* koji je prisutan i u današnjoj filozofiji i obredima Bratstva, ali samo kao sredstvo izražavanja alegorija. Veoma je teško istraživati njegove korijene bez pisanih svjedočanstava prošlih vremena jer postoji opasnost od stvaranja novih mitova koji nam nisu od pomoći u utvrđivanju zidarstva kao povijesnog realiteta. Postoji razlog zašto se u njegovoj modernoj povijesti pojavljuje više različitih mišljenja o tome kako i na koji način sistematizirati *svetu nauku* te vjerujem da one proizlaze upravo iz različitih povijesnih naslijeđa i tradicije. Govorimo naravno o Škotskoj i Engleskoj i njihovoj ulozi u stvaranju slobodnog zidarstva u povijesti ranog novog vijeka. Postoji više elemenata koji govore u prilog *škotskom prvenstvu* stvaranja prve originalne verzije zidarstva; vidjeli smo da i različiti autori to potvrđuju. Tu se zidarstvo čak i u svom operativnom elementu ranije pojavljuje u povijesnim izvorima negoli englesko, mada se ne može poreći da i u Engleskoj ono nije postojalo u nekom obliku

81 Ridley, 2001, 86.

82 Piatigorsky, 2006, I-II. poglavlje.

83 Drevni su povukli optužbe protiv nekonstituiranosti Velike lože Engleske, a Moderni su prihvatili obred Kraljevskog luka kao dio svoje strukture.

84 Odbacili su mitsku i legendarnu povijest.

85 Tu još ostaje pitanje templarskog naslijeđa u formiranju zidarstva; u današnjim istraživanjima sve se više pokušava objasniti sličnost njihovih međusobnih obreda i doktrina. Autori koji brane teoriju o nastanku zidarstva iz progonjenog i zabranjenog templarskog reda to pokušavaju dokazati istražujući povijest zidarskog simbolizma.

prije 1717. godine. U posljedicama svog razvoja predstavljaju dvije različite stvari. U engleskom zidarstvu vidi se moderniji utjecaj nastao zbog političkih okolnosti, te se ono više orijentira na društveni element utjecaja, što pokazuje i kroz nedorađenost obreda u XVIII. st.; u škotskom se osjeća utjecaj jedne puno starije tradicije koja svjedoči o njezinoj dugoj prisutnosti u nacionalnom duhu Škotske. Mora se uzeti u obzir i činjenica da su ta dva naroda ratovala u XVII. / XVIII. st. i da se itekako osjeća između njih vjerski i politički jaz koji je vjerojatno i utjecao na postupak "čišćenja" engleskog zidarstva od ostataka škotskih običaja koji su se slučajno prenijeli u njihov sustav. Vidi se utjecaj politike na škotske lože jer ih se u to doba često optužuje da rade za interese Stuarta, koje žele vratiti na englesko prijestolje, dok se Velika loža u Londonu zaklinje na vjernost hannoverskoj dinastiji. Stoga ne začuđuje činjenica da u XVIII. st. dolazi do animoziteta među škotskim i engleskim ložama koji ne leži samo u političkim interesima već i u vjerskim opredjeljenjima, ali i u definiranju konačnih ciljeva Bratstva (*sukob racionalizma i simbolizma*). Iako je Velika loža u Londonu osnovana prije svih⁸⁶, čak i prije škotske, nisu uspjeli nametnuti svoj autoritet drugim ložama koje su se na kraju i pobunile. Objašnjenje moramo tražiti u tome da englesko zidarstvo nije po svojoj tradiciji starije od škotskog (čak su ih i nazivali Modernima), što su im i druge lože i osporavale. Škotske lože ističu mistiku, kršćansku tradiciju, templarsko naslijeđe i drevnost, a engleske s vremenom sve više slične društvenom klubu kojeg iskreno više i ne zanima pravo porijeklo i obredi zbog kojeg je zidarstvo i osnovano. Razlikuju se i u obredima, škotsko se čak i danas prakticira u 33 stupnja,⁸⁷ a englesko i dalje kroz tri stupnja inicijacije, s time da postoje dokazi o mijenjanju i reviziji obreda krajem XVIII. st. i početkom XIX. st. Vidimo da su politički, društveni i vjerski sukobi odigrali veliki utjecaj na formiranje zidarstva, ali rekla bih da je taj utjecaj bio i obostran. Zidarstvo je sa svojom ideologijom utjecalo i na razvoj liberalne misli, slobode i vjerske tolerancije u XVIII. st. te na razvoj modernog europskog društva. Danas upravo kao rezultat konfliktnih potencijala i simboličkih raslojavanja imamo za posljedicu više različitih masonskih sustava, obreda i filozofija koji su proizašli upravo iz razbijanja njegova pokušaja stvaranja jedinstva koji se nikad nije stigao niti učvrstiti.

LITERATURA:

- Baigent, M. & Leigh, R., *Hram i loža*, Stari grad, Zagreb, 2005.
- Knight, C. & Lomas, R., *The Hiram key*, Arrow Books, 1997.
- Mackey, A. G., *The history of freemasonry* (1898), (<http://www.freemasons-freemasonry.com/mackeyfr.html>)
- Mackey, A. G., *The symbolism of freemasonry*, (<http://www.freemasons-freemasonry.com/mackeyfr.html>)
- Piatogorsky, A., *Tko se boji slobodnih zidara - fenomenologija slobodnog zidarstva*, Edicije Božičević, Zagreb, 2006.
- Ridley, J., *Slobodni zidari*, Prometej, Zagreb, 2001.
- Waite, A. E., *A new encyclopaedia of freemasonry*, Winged Books, New York, 1996.
- Wilmshurst, W. L., *Značenje slobodnog zidarstva*, Osijek, 1938.

Scottish and English freemasonry in the 18th century

Summary

The definition of freemasonry as the science of morality enveloped in symbolism may prove much too abstract in its character to be explored in any scientific way. Still, there are historical testimonies and documents through which we are able to attempt a more serious historical analysis, at least in a way of retracing and reconstructing the beginnings of freemasonry in a certain time and place. The main question pointed out in this paper is the one concerning when

86 Postoji još otvoreno pitanje osnutka Velike lože u Yorku prije tog datuma

87 Prakticira se u SAD-u, a Škotski obred utjecao je i na stvaranje Velikog Orijenta u Francuskoj

freemasonry stepped out of its mythical history into public history. The tracing back of the documents shows certain beginnings in medieval Scotland and England, so the second important question is that of precedence – who was the first to form societies and what influence did political, social and religious factors have in their formation? Our first task was to try and point out answers to these two questions through comparative analysis of works by historians who worked on the subject. The history of the proceedings of freemasonry until the 17th century is closely connected with the parallel progress of political and social traditions in the Scottish and English medieval societies, when the first guilds concerning masonry were formed (operative masonry), and the close connections those guilds had with high positioned people of the period (the relationship the St.Clair family with king James the 2nd in Scotland). There are several texts from the 17th century referring to the formation of social and political circumstances as with their progress in the forming of speculative elements in the structure of operative masonry. The second part of the paper discusses the position of masonry in the political and religious conflicts between Scotland and England in the 18th century, when freemasonry is officially formed as a society. It points out the important role of political impact and influence on the formation of freemasonry. Discussing the documents on persons of importance that were part of the formation of freemasonry show many points of reference with symbolic and ritual influences which will be an important problem in the clashes of different lodges in the 18th century. The results that we can come to show that masonic societies began forming in the 17th century and that Scotland had precedence concerning the tradition of freemasonry as a social element. This can be seen because there are already documents from the 15th century referring to the connection masonic societies had with members of the aristocracy (the Scottish king James the 6th became a member of the Soon and Perth lodge in 1601). Scottish records of lodges are older than the ones found in England. There are also differences in the symbolic form of Scottish freemasonry which can prove precedence (the fact that Scottish freemasonry has 33 levels as opposed to England which has 3). The Scottish lodge mentions 3 levels in 1598., while members who are not part of the guild are accepted from 1600. The English lodge cleansed itself from Scottish influences in the 18th and 19th century to prove the fact that the English lodge had nothing to do with its Scottish roots. Even the famous Schism of 1751.-1813. shows that the lodges of Scotland and Ireland agree on the principality of the York lodge for its acceptance of the mystical aspects while the English lodge only accepts the Great lodge of London. That proves the fact that there are different systems of freemason activities and rituals that differ even today and there is no singular form in their activities.

Keywords: Mason, England, Scotland, 18th century

PRO TEMPORE

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI

Pro tempore

Časopis studenata povijesti
Godina V, broj 5, Zagreb, 2008.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Bali

Uredništvo

Tomislav Bali, Mladen Medved, Nikolina Sarić, Tomislav Šušak

Dizajn i priprema za tisak

Andrija Ražnatović

Lektura i korektura

Krunoslava Papirović

Prijevod i sažetaka na engleski jezik

Mladen Medved, Tomislav Šušak

Izdavač

ISHA Zagreb – Klub studenata povijesti

Tisak

Mediaprint-tiskara Hrastić, Zagreb

Naklada

Tiskano u 250 primjeraka

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdavanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Podravka d.d. Koprivnica i Raiffeisen BANK Austria d.d. Zagreb. Časopis je besplatan.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb – Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:

urednik.protempore@gmail.com